

میزان آهنگ دوز مؤثر ناشی از گاز رادون در چشمه آب گرم جوشان واقع در استان کرمان

سید مهدی هاشمی^{۱*}، علی نگارستانی^۲

خلاصه

مقدمه: انسان در طول عمر خود پیوسته در معرض پرتوهای مختلفی قرار می‌گیرد و همواره تابش یک خطر بهداشتی بالقوه به حساب می‌آید. گاز رادون و دخترانش منابع عمده تابش‌های طبیعی می‌باشند و میزان قابل توجهی از دریافت دوز استنشاقی را به خود اختصاص داده‌اند. از این رو اندازه‌گیری فعالیت رادون در طبیعت پیرامون و محیط زندگی از اهمیت روز افزونی برخوردار است. در این تحقیق با اندازه‌گیری غلظت گاز رادون، دوز مؤثر ناشی از استنشاق هوای داخل استخر در مجموعه آب گرم جوشان محاسبه و مورد بررسی قرار گرفت.

روش: در این کار با توجه به پروتکل‌های آژانس حفاظت از محیط زیست آمریکا و با استفاده از آشکارساز اکتیو رادون نوع RAD7 غلظت گاز رادون هوای داخل فضای استخر مجموعه آب گرم جوشان اندازه‌گیری و دوز مؤثر برای افرادی که در مدتی معین هوای داخل فضای این استخر را استنشاق می‌کنند محاسبه شده است.

یافته‌ها: غلظت گاز رادون درون هوای استخر مورد نظر برابر $98/3 \pm 4/9$ بکرل بر مترمکعب به دست آمد. بنابراین برای یک شخص که دو بار در هفته و هر بار مدت دو ساعت در محیط این استخر می‌ماند آهنگ دوز مؤثر، در اثر استنشاق رادون برابر با $0/06 \pm 0/003$ میلی‌سیورت در سال محاسبه شد.

نتیجه‌گیری: با مقایسه این دوز با دو مرجع استاندارد انجمن فیزیک بهداشت و درمان و آژانس حفاظت از محیط زیست آمریکا در مورد آستانه خطرپذیری برای دوز مؤثر دریافتی، نتیجه می‌گیریم که برای افرادی که به‌طور معمول از استخر آب گرم جوشان استفاده می‌کنند دوز به دست آمده در محدوده مقدار توصیه شده قرار دارد.

واژه‌های کلیدی: غلظت رادون، آهنگ دوز مؤثر، استنشاق هوا، فضای بسته، چشمه آب گرم جوشان

۱- کارشناس ارشد فیزیک هسته‌ای، مرکز بین‌المللی علوم و تکنولوژی پیشرفته و علوم محیطی ۲- استادیار مهندسی هسته‌ای، مرکز بین‌المللی علوم و تکنولوژی پیشرفته و علوم محیطی و
دانشگاه تحصیلات تکمیلی صنعتی کرمان

* نویسنده مسؤل، آدرس: کرمان، انتهای اتوبان هفت باغ، پردیس دانش ماہان، مرکز بین‌المللی علوم و تکنولوژی پیشرفته و علوم محیطی • آدرس پست الکترونیک: hashemi.phyl@gmail.com

دریافت مقاله ۱۳۸۹/۱/۱۴ : دریافت مقاله اصلاح شده: ۱۳۸۹/۸/۵ پذیرش مقاله: ۱۳۸۹/۸/۲۰

مقدمه

بعد از کشف عناصر رادیواکتیو و آشنایی با فعل و انفعالات هسته‌ای و خواص مختلف پرتوها، موضوع اثرات پرتوها بر طبیعت به ویژه موجودات زنده و محیط زیست مورد مطالعه و تحقیق قرار گرفته است (۱). انسان در طول عمر خود پیوسته در معرض پرتوهای مختلفی قرار می‌گیرد از این رو تابش، یک خطر بهداشتی بالقوه به حساب می‌آید. به طور کلی خطرات ناشی از مواد رادیواکتیو به دو دسته خطرات ناشی از تابش خارجی و تابش‌های داخلی تقسیم می‌شوند. مقدار تابش خارجی بستگی به طبیعت تابش، قدرت چشمه و زمان پرتوگیری دارد. در تابش‌های داخلی نفوذ مواد رادیواکتیو از راه‌های مختلف به درون بدن و واپاشی آنها داخل بدن مورد توجه قرار می‌گیرد. پرتوها در بدن انسان یون‌سازی کرده و باعث به وجود آمدن پدیده‌هایی می‌گردند که پس از چندین سال عوارض آن آشکار می‌گردد. ممکن است این پدیده‌ها باعث ایجاد اختلالاتی در کروموزوم گردد که در این صورت ناهنجاری‌های ژنتیکی را به دنبال خواهد داشت (۲). از این رو سنجش و بررسی میزان دوز دریافتی افراد جامعه ناشی از وجود عناصر رادیواکتیو طبیعی و مصنوعی در محیط پیرامون از جمله خاک، هوا و آب و بررسی اثرات زیست‌محیطی آنها از اهمیت ویژه‌ای برخوردار می‌باشد. در این راستا به طور مداوم نتایج اندازه‌گیری‌های دوز پرتوی دریافتی افراد در بیشتر کشورها اعلام می‌گردد (۳،۴).

رادون یکی از مهم‌ترین منابع پرتوگیری به‌شمار می‌آید و بررسی آن در طبیعت پیرامون و محیط زندگی نقش مهمی در محاسبه پرتوگیری افراد دارد (۵). رادون یک گاز طبیعی و بی‌بو، بی‌رنگ، بی‌مزه و غیرمحموس توسط حواس و از نظر شیمیایی بی‌اثر است که به طور مداوم از واپاشی طبیعی ^{238}U ، ^{235}U و ^{323}Th به دست می‌آید (۶). بر طبق گزارش کمیسیون بین‌المللی حفاظت در برابر پرتوها (ICRP) رادیو ایزوتوپ ^{222}Rn تولید شده از واپاشی ^{238}U

منبع اصلی (تقریباً ۶۵ درصد) تابش‌های داخلی در زندگی بشر بوده و بیش از نیمی از دوز جذبی طبیعی در افراد ناشی از رادون می‌باشد (۷). از آنجا که گاز بی‌اثر رادون-۲۲۲ در مایعات بدن حلالیت کمی دارد به طور یکنواخت در بدن پخش می‌شود و ضمن تابش ذره آلفا (α)، با نیمه عمر $3/8$ روز به یک سری از عناصر کوتاه عمر که به آنها دختران رادون می‌گویند، همانند ^{218}Po و ^{214}Po واپاشی می‌کند. پولونیم ۲۱۸ (نیمه عمر سه دقیقه) و پولونیم ۲۱۴ (نیمه عمر دو دهم میلی ثانیه) ذرات جامدی می‌باشند که به عنوان خطرهای مؤثر بیولوژیکی به حساب می‌آیند (۸). هنگامی که این محصولات رادیواکتیو در ریه به دلیل استنشاق و واپاشی رادون تولید می‌شوند، خود بعد از مدتی واپاشی می‌کنند و با تابش ذرات آلفا با انرژی بالا، باعث تخریب مولکول‌های DNA و تولید رادیکال آزاد می‌گردند (۳). این واقعیت که رادون یکی از عوامل ابتلا به سرطان ریه می‌باشد از مدت‌ها پیش مورد مطالعه قرار گرفته است به طوری که در برخی از کشورها از جمله آمریکا رادون پس از سیگار، دومین عامل اصلی سرطان ریه معرفی شده است (۹، ۱۰).

از جمله مباحث قابل تحقیق در چشمه‌های آب گرم، بررسی احتمال پرتوزایی و ویژگی‌های فیزیکی و شیمیایی آنها می‌باشد. دمای بالای آب چشمه‌های گسلی علاوه بر وجود منشأ آتشفشانی می‌تواند ناشی از واکنش‌های حرارت‌زا مانند واکنش‌های هسته‌ای و حرکات ارتعاشی گسل‌های مربوط به چشمه نیز باشد. این چشمه‌ها در اثر نفوذ آب‌های سطحی در امتداد شکستگی و گسل‌ها و گرم شدن در اعماق و سپس صعود به سطح زمین پدید می‌آیند. در طی این فرایند، آب‌های این چشمه‌ها پس از عبور از لایه‌های مختلف درونی، حرارت و املاح آنها را به خود گرفته و پس از حرکت از شکاف‌ها و طبقات قطع شده و یا گسل‌ها در نهایت از محلی مناسب سرچشمه می‌گیرند (۱۱). با توجه به موقعیت چشمه آب گرم جوشان

محفظه محتوی رطوبت گیر وارد آشکارساز شده و غلظت گاز رادون در هوا بر حسب بکرل بر مترمکعب اندازه گیری می شود. بلورهای کلرید کلسیم که توانایی جذب رطوبت را دارند، به عنوان عامل رطوبت گیر مورد استفاده قرار گرفتند. آشکارساز به گونه ای تنظیم شد تا در فواصل زمانی ۳۰ دقیقه ای، میزان رادون را اندازه گیری کند. بعد از اندازه گیری میزان غلظت گاز رادون با استفاده از رابطه های مربوط به محاسبه میزان دوز مؤثر و مدت زمانی که یک شخص در مجاورت آب قرار دارد، دوز مؤثر دریافتی فرد محاسبه شد.

محاسبه آهنگ دوز مؤثر استنشاقی

دوز جذبی به مفهوم جذب مقداری انرژی معین در واحد جرم یک ماده می باشد، که بستگی به انرژی پرتو و طبیعت ماده جذب کننده دارد. اگر تأثیرات بیولوژیکی پرتوهای مختلف را نیز مدنظر قرار دهیم نتیجه کار ارائه دوز جذبی مؤثر (Health Effects: HE) می باشد که واحد آن سیورت است.

برای محاسبه آهنگ دوز مؤثر سالیانه در یک محیط بسته، لازم است به موارد ذیل توجه شود:

- فاکتور تبدیل دوز جذبی در هوا به دوز مؤثر که عبارت است از دوز مؤثری که به ازای واحد اکتیویته رادون، به ازای هر واپاشی یک هسته رادون در یک ثانیه، بر واحد حجم به یک شخص می رسد.

- فاکتور تعادل که مربوط به تعادل بین غلظت رادون و غلظت دخترانش در محیط بسته می باشد.

- فاکتور سکنی گزینی داخل ساختمان که مربوط به مدت زمان استنشاق گاز رادون در یک محیط بسته می شود. بر اساس گزارش کمیته علمی تأثیر تابش های اتمی سازمان بین المللی (UNSCEAR) منتشر شده در سال ۲۰۰۰ میلادی، برای فاکتور تبدیل مقدار ۹ نانو سیورت بر ساعت به ازای هر بکرل بر مترمکعب و برای فاکتور تعادل مقدار ۰/۴، در نظر گرفته شده است. بنابراین آهنگ دوز

و نزدیکی آن به شهر کرمان و استفاده تعداد زیادی از افراد به ویژه مردم منطقه از این چشمه، ضرورت اندازه گیری غلظت گاز رادون و محاسبه دوز دریافتی افراد در محل این چشمه مورد توجه قرار گرفت. مجموعه آبگرم جوشان در ۵۰ کیلومتری جنوب شرق کرمان، شامل شش مظهر چشمه، با فاصله کم از یکدیگر است که در منطقه ای به شدت گسلش یافته، بر روی گسل گوک، در سطح ظاهر شده اند. دمای بالای آب (۴۵ درجه سانتیگراد)، تأیید کننده بالا بودن فعالیت تکتونیکی منطقه می باشد. آب چشمه های موجود در این مجموعه توسط لوله های آب به داخل دو استخر سرپوشیده و مشابه هدایت می شود.

در این تحقیق با استفاده از آشکار ساز اکتیو رادون نوع RAD7 غلظت گاز رادون هوای داخل فضای یکی از استخرهای مجموعه آب گرم جوشان اندازه گیری و با استفاده از رابطه های محاسبه آهنگ دوز مؤثر گاز رادون، دوز مؤثر به صورت تجربی برای افرادی که در مدتی معین هوای داخل فضای این استخر را استنشاق می کنند محاسبه شد.

روش بررسی

اندازه گیری غلظت گاز رادون

بر طبق پروتکل های ارائه شده از طرف آژانس حفاظت از محیط زیست آمریکا (EPA)، برای اندازه گیری غلظت گاز رادون درون یک محیط بسته با استفاده از آشکار سازهای فعال (اکتیو)، مدت زمان ۲۴ ساعت اندازه گیری پیوسته غلظت گاز رادون الزام شده است (۱۲). از این رو در این کار به مدت ۲۴ ساعت غلظت گاز رادون هوای داخل استخر مجموعه آب گرم جوشان با استفاده از آشکارساز اکتیو رادون نوع RAD7 اندازه گیری شد. آشکارسازی ذرات آلفا و اندازه گیری انرژی آنها ناشی از واپاشی رادون و یونش ایجاد شده توسط این ذرات در نیمه هادی ها اساس کار آشکارساز RAD7 را تشکیل می دهد. در این روش هوای داخل استخر به وسیله پمپ آشکارساز بعد از عبور از

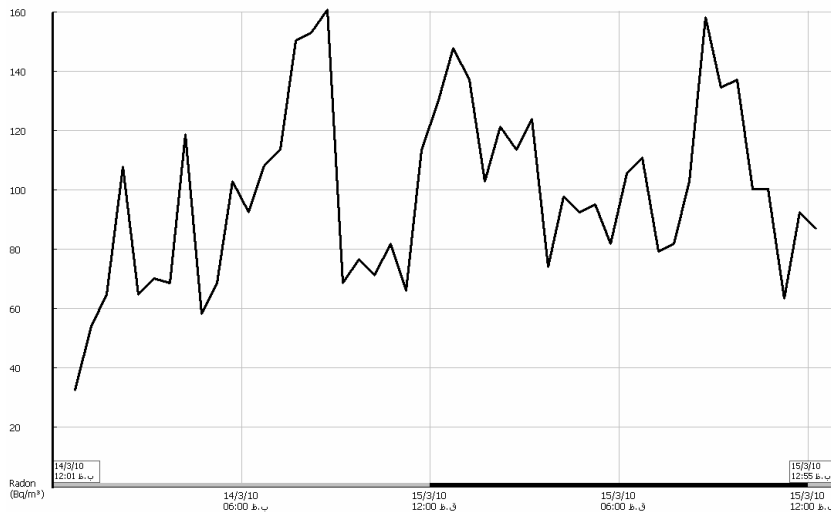
مؤثر در یک محیط بسته بر حسب میلی سیورت بر سال، به وسیله فرمول زیر محاسبه می شود (۱۳):

$$HE = CRn \cdot F \cdot T \cdot D \quad \text{رابطه (۱)}$$

در این رابطه CRn ، غلظت رادون بر حسب بکرل بر متر مکعب، F فاکتور تعادل، T زمان سکنی گزینی و D فاکتور تبدیل می باشند.

نتایج

نمودار تغییرات غلظت گاز رادون برای هوای درون فضای استخر مجموعه آب گرم جوشان بر حسب زمان از ساعت ۱۲ روز مورخه ۸۸/۱۲/۲۳ به مدت ۲۴ ساعت در شکل ۱ به کمک نرم افزار DURRIDGE Capture متعلق به دستگاه ترسیم شده است. تغییرات مشاهده شده در این مدت را می توان ناشی از عوامل محیطی از جمله تغییرات دمایی و سرعت تبادل هوای داخل با هوای محیط در اثر منافذ موجود در دیواره ها و سقف در نظر گرفت. میانگین غلظت اندازه گیری شده $98/3 \pm 4/9$ Bq/m³ به دست آمد.

شکل ۱. تغییرات غلظت گاز رادون هوای داخل استخر مجموعه آب گرم جوشان نسبت به زمان در مدت ۲۴ ساعت

همچنین برای کارکنان مربوط به این استخر اگر به طور متداول هر هفته ۲۰ ساعت در فضای استخر مشغول به کار باشند زمان سکنی گزینی در طول سال ۹۶۰ ساعت شده و آهنگ دوز مؤثر $0/3 \pm 0/1$ میلی سیورت در سال به دست می آید. قابل ذکر است که برای فاکتور تبدیل بسته به نوع محاسبه و به کارگیری آن، مقادیر متغییری پیشنهاد شده است. بنا بر این دوزهای به دست آمده نیز برای یک غلظت مشخص متفاوت می باشند و از این رو توجه به استاندارد

برای یک فرد بومی که به طور معمول دوبار در هفته و هر بار مدت دو ساعت در محیط استخر مجموعه آب گرم جوشان می ماند می توان زمان سکنی گزینی را به صورت زیر به دست آورد:

$$T = 2 \times 2 \times 48 = 192 \text{ (ساعت در سال)}$$

حال با توجه به رابطه (۱) آهنگ دوز مؤثر به شکل زیر محاسبه می شود:

$$HE = (98/3 \pm 4/9) \times 0/4 \times 192 \times 9 = 0/6 \pm 0/03 \text{ میلی سیورت در سال}$$

بحث و نتیجه گیری

با توجه به اندازه گیری غلظت گاز رادون به میزان $98/3 \pm 4/9$ بکرل بر مترمکعب و به کاربردن رابطه معرفی شده از طرف کمیته UNSCEAR، آهنگ دوز مؤثر در اثر استنشاق هوای درون فضای استخر مجموعه آب گرم جوشان برای افراد بومی و کارکنان در مدت زمان بررسی به ترتیب $0/06 \pm 0/03$ و $0/3 \pm 0/01$ میلی سیورت در سال به دست می آید. با مقایسه این مقادیر با حدود اعلام شده به عنوان آستانه خطر از طرف EPA، نتیجه گیری می شود برای افرادی که به طور معمول از استخر آب این مجموعه آب گرم استفاده و هوای داخل فضای استخر را استنشاق می کنند و همچنین کارکنان استخر، دوز محاسبه شده کمتر از آستانه خطر بوده و در محدوده مقدار توصیه شده قرار دارد. ولی در کل لازم است با توجه به پیشنهاد های ارائه شده برای دوز مؤثر سالیانه از طرف HPS با لحاظ کردن مقدار دوز مؤثر به دست آمده، در کنار استفاده از این استخر نسبت به کاهش پرتوگیری از منابع تابشی قابل کنترل از جمله رعایت قوانین مربوط به قرار نگرفتن در معرض پرتوهای غیر ضروری در مراکز درمانی، صنعتی و آزمایشگاهی اقدام شود. از آنجائی که رابطه های مربوط به محاسبه آهنگ دوز مؤثر به روشنی داده شده اند، با محاسبه ساعات استنشاق هوای داخل فضای استخر، می توان دوز مؤثر را برای افراد دیگر که مدت متفاوتی را در محیط درونی این استخر می گذرانند نیز به دست آورد.

مورد استفاده برای محاسبه دوز مؤثر و بیان نتایج، اهمیت دارد (۱۴). با توجه به استاندارد آژانس حفاظت از محیط زیست ایالات متحده امریکا (Environment Protection Agency: EPA)، غلظت 148 بکرل بر مترمکعب برای رادون داخل محیط بسته به عنوان آستانه خطر برای ابتلا به سرطان ریه معرفی شده است (۱۵). از این رو آستانه خطر پذیری برای دوز مؤثر دریافتی بر طبق این استاندارد برای شخصی که هشتاد درصد اوقات خود را داخل یک محیط بسته می گذراند $3/7$ میلی سیورت در سال به دست می آید. بنابراین آهنگ دوز مؤثر به دست آمده برای افراد بومی و کارکنان به ترتیب در حدود یک صدم و هشت صدم مقدار آستانه خطر برای فضاهای بسته می باشد. همچنین بر طبق آخرین بیانیه انجمن فیزیک بهداشت و درمان (Health Physic Society: HPS) در سال ۲۰۰۹، در مورد استانداردهای ایمنی تابش برای عموم مردم، آستانه خطر پذیری دوز مؤثر برای منابع تابشی قابل کنترل، یک میلی سیورت در سال بیان شده است (۱۶). در این صورت دوز مؤثر دریافتی ناشی از استنشاق هوای داخل فضای استخر جوشان برای افراد معمولی و کارکنان به ترتیب در حدود شش صدم و سدهم دوز پیشنهادی به عنوان آستانه خطر پذیری به دست می آید.

Effective Dose Rate of Radon Gas in Jooshan Hot Spring of Kerman Province

Hashemi SM., M.Sc.^{1*}, Negarestani A., Ph.D.²

1. Master of Nuclear Physics, International Center for Science, High Technology & Environmental Sciences, Kerman, Iran.

2. Assistant Professor of Nuclear Engineering, Kerman Graduate University of Technology, Kerman, Iran.

* Corresponding author, e-mail: hashemi.phyl@gmail.com

(Received: 3 April 2010 Accepted: 11 Nov. 2010)

Abstract

Background & Aims: Human beings are constantly exposed to different radiations that have always been recognized as a health hazard. Radon -222 and its daughter products are major sources of natural radiations and a significant total inhalation dose is related to them. Hence, the measurement of radon activity in the environment has gained an increasing importance. In this study, with the measurement of radon concentration, the indoor radon activity level and radon effective dose rate in Jooshan hot spring were determined.

Method: Concentration of radon gas inside the pool of Jooshan hot spring was measured using the active detector Rad7 type and the annual effective dose was estimated for individuals inhaling the indoor air of this pool for a specified period of time.

Results: Concentration of indoor air radon gas was 98.3 ± 4.9 Bq/m³ and for a person staying in the pool twice a week and each time for two hours, the annual effective dose rate, due to the inhalation of radon, equals to 0.06 ± 0.003 mSv/y.

Conclusion: Comparison of the obtained effective doses with the standards of Environmental protection Agency and Health physics Society, it can be concluded that for individuals that normally use Jooshan hot spring pool, the resulted dose is in the recommended range.

Keywords: Radon concentration, Effective dose rate, Inhalation, Indoor, Jooshan hot spring

Journal of Kerman University of Medical Sciences, 2011; 18(3): 279-285

References

1. Lowe L.M, Chambers D.B. Comment on ICRP recommendations on radon and revised background doses from radon. *Environment International* 1996; 22(1): 1037-44.
2. Cember H. Introduction to Health Physics, 2nd ed., New York, Pergamon Press, 1983.
3. National Research Council: Report of the Committee on the Biological Effects of Ionizing Radiation: Health Effects of Radon and Other Internally Deposited Alpha Emitters, BEIR IV, Washington D.C., National Academy Press, 1988; available at: www.nap.edu/books/0309037972/html.
4. Paulo S. R., Nemanb R., Hadler Neto J. C., Iunes P. J, Guedes S Balan A.M.OA, et al. Radon surveys in Brazil using CR-39. *Radiat Meas* 2005; 39(6): 657-60.
5. Oufni L., Misdaq M.A, Amrane M. Radon level and radon effective dose rate determination in Moroccan dwellings using SSNTD's. *Radiat Meas* 2005; 40(1): 118-23.
6. Finn L.S. Detection, measurement and gravitatal radition. *Phys Rev* 1992; 46(12): 5236-49.
7. International Commission on Radiological Protection. Protection against radon-222 at home and at work. Annals of the ICRP. Publication 1993; 22(2), Oxford, Pergamon Press, available at: www.icrp.org/docs/histpol.pdf

8. Harley N.H, Pasternack B.S. Alpha absorption measurements applied to lung dose from Radon daughters. *Health Phys* 1972; 23(6): 771-82.
9. Lundin F.E, Wagoner J.K, Archer V.E. Radon daughter exposure and respiratory cancer, qualitative and temporal aspects, joint Monograph No. 1, NIOSH and NIEHS, US Department of Health Education and Welfare, Public Health Service 1971; Washington DC.
10. Sevc J, Kunz E, Placek V. Lung cancer in uranium miners and long term exposure to radon daughter products. *Health Phys* 1976; 30(6): 433-7.
11. Barr S.M, Ratanasathien B, Breen D, Ramingwong T, Sertsrivanit S. Hot springs and geothermal gradients in northern Thailand. *Geothermics* 1979; 8(2): 85-95.
12. U.S. Environmental Protection Agency. EPA Indoor Radon and Radon Decay Product Measurement Device Protocols. Available at: <http://www.epa.gov/radon/pubs/devprot3.html#2>.
13. UNSCEAR, Sources and Effects of Ionizing Radiation-United Nations Scientific Committee on the Effects of Atomic Radiation. UNSCEAR 2000 Report to the General Assembly with Scientific Annexes, United Nations, New York, available at: www.unscear.org/docs/reports.
14. Chen J. A Review of Radon Doses. *Radiation Protection Management* 2005; 22(4): 27-31.
15. U.S. Environmental Protection Agency. EPA assessment of risks from radon in homes. Washington, DC: EPA; 402- R- 03- 003; 2003. Available at: <http://www.epa.gov/radon/pdfs/402-r-03-003.pdf>. Accessed 28 October 2009.
16. Health Physics Society. Ionizing radiation safety standards for the general public. Health Physics Society Position Statement. McLean, VA: HPS; 2009, Available at: http://hps.org/documents/publicdose_ps005_3.pdf. Accessed 28 October 2009.